Г Л 21/92

Приложение на „Военний Журналъ“ год. XLV.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

БѢЛѢЖКИ

по

ВОЕННИЯ БИТЪ У НАЙ-СТАРИТѢ БЪЛГАРИ

(ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО).

Отъ

Ротмистръ Венедикова.

СОФИЯ

Печатница „Воененъ Журналъ“

1903.

40741

БѢЛѢЖКИ

по

Военния битъ у най-старитѣ българи.

(Първото българско царство).

Погледъ върху историческото развитие на българската войска.

Азиятскитѣ народи, които нахлуха прѣзъ IV и V столѣтие, направиха цѣлъ прѣвратъ въ Европа съ своята войнственность и съ своитѣ ужаси. Европейскитѣ варварски народи, за да се избавятъ отъ робство или изтрѣбление, трѣбвало да напущатъ отечеството си и съ оржжие въ ржка да си търсятъ нови мѣста за поселение. Слабото, но обширно римско царство по онова врѣме се изпрѣчило на пжтя имъ и тѣ ударили по неволя на него. Така се захванало разрушението на великото римско царство; съ вѣкове натрупаното богатство на римлянитѣ дълго врѣме служило като едничка цѣль на варваритѣ, голѣма часть отъ които се прѣвърнали на войнственни народи и живѣли изключително съ воененъ грабежъ.

Понеже вълнитѣ на азиятскитѣ народи слѣдватъ една слѣдъ друга, то народитѣ въ Европа, за да запазятъ самостоятелностьта си и да се избавятъ отъ ударитѣ на азиятитѣ, трѣбвало да бждатъ лесно подвижни; много отъ тѣхъ ставатъ скитници, а нѣкои даже, напримѣръ маджаритѣ, ставатъ сжщо такива конници като азиятитѣ.

Историята заварила нашитѣ прадѣди по оржжие тъкмо такъвъ коненъ народъ, който живѣлъ съ воененъ грабежъ. Нѣкои казватъ, че българитѣ биле славяни, други — угрофини, а трети — че тѣ биле часть отъ самитѣ азиятски народи. Отъ военно гледище важно е да се знае да ли българитѣ сж биле засѣднали земледѣлци, безразлично славяни или угрофини и подъ натиска и влиянието на азиятскитѣ пришелци се прѣвърнали въ коненъ народъ или пъкъ сж часть отъ самитѣ пришелци.

Въ послѣдньо врѣме повечето учени сѫ съгласни съ послѣднята теория, т. е., че българитѣ сѫ отъ едно потекло съ аваритѣ и близки родственници на хунитѣ, ако не и часть отъ тѣхъ. Това твърдѣ ясно доказва руския ученъ Соколовъ[1]).

Хунитѣ, аваритѣ, а слѣдователно и българитѣ се явяватъ въ Европа не първобитенъ народъ; тѣ иматъ здрава военна организация, развито военно изкуство и силна монархическа власть; прѣдполагатъ, че на тѣхъ се е отзовало влиянието на старата азиятска култура, затова тѣ имали голѣмо прѣвъзходство надъ европейскитѣ варварски народи.

Като дошли отъ Азия съ такава здрава военна организация и като направили отъ войната свой поминъкъ, българитѣ, въ походитѣ си, било въ хунскитѣ и аварски орди, било самостоятелно, запознали се съ римската култура и, не ще съмнѣние, съвършенствували своята организация. Като коненъ народъ тѣ се отличавали съ голѣма подвижность. Арабина Алъ-Масуди, като описва българитѣ язичници, казва: „Въ врѣме на война тѣ се строятъ въ редове; стрѣлцитѣ отъ лѫкъ образуватъ авангарда, а женитѣ и дѣцата — ариергарда“. Това извѣстие макаръ и да се отнася за по-сѣтнешни врѣмена, но все пакъ рисува начина по който тѣ сѫ прѣминали по-голѣмата часть на Азия и кръстосали цѣла Европа.

Коня, като най-важенъ факторъ въ живота на българитѣ, е причинявалъ у тѣхъ и особенъ обществнъ строй, който се срѣща само у подобнитѣ тѣмъ конни народи. Прѣди всичко потрѣбни сѫ биле обширни равнини за пасбища и постоянно мѣстение отъ едно пасбище на друго, за да се намѣри нова паша на конетѣ когато трѣвата се опасе. Отъ това произлизало, отъ една страна, извънредно голѣма подвижность и силна органическа свръзка въ всѣка орда, а отъ друга — чести спрѣчквания и спорове между ордитѣ, което водило къмъ усилване на централната власть. Но тѣзи пасбища трѣбвало да отговарятъ и на друго условие; тѣ сѫ биле въ сѫщото врѣме стратегически пунктове, обширни естественно укрѣпени плацдарми, отъ гдѣто сѫ могли лесно да се прѣдприематъ набѣги въ съсѣднитѣ страни и да се държатъ въ покорность подчиненитѣ народи. Задъ естественнитѣ укрѣпления на тѣзи равнини българитѣ оставали женитѣ и дѣцата, които не могли да слѣдватъ мѫжетѣ си и имуществата си, подъ охраната на малки отряди, когато извършвали нѣкой далеченъ походъ. Първата естествена позиция, на която българитѣ се поселили въ

---

[1]) Изъ Древ. Истор. Болгаръ.

Европа е била между моретата Черно и Азовско и рѣката Донъ. Когато Аспарухъ се отдѣлилъ съ своята орда, той се поселилъ въ Оглона (Ογλα — южната дунавска делта); „тамъ, казватъ лѣтописцитѣ, той е билъ недостѫпенъ и непобѣдимъ за неприятеля, понеже отпрѣдъ билъ обезпеченъ съ непроходима блатиста мѣстность, а отзадъ билъ укрѣпенъ съ непристѫпни брѣгове“.

Но най-ясенъ примѣръ за тоя стратегически похватъ, колкото простъ, толкова и разуменъ у старитѣ българи, е основанието на българското царство. Когато войскитѣ на Константинъ IV Погонатъ биле разбити, Аспарухъ ги прѣслѣдвалъ и като достигналъ до Варна веднага рѣшилъ да се посели тука; „защото, казватъ лѣтописцитѣ, тука той намѣрилъ природно укрѣпено равнище. Отъ къмъ тилътъ съ Дунава, а отъ страни съ планини и морета“. Ако погледнемъ на картата ние ще останемъ очудени отъ необикновенния стратегически умъ на Аспаруха. Областьта избрана отъ него за ядка на бѫдѫщата българска държава е сѫщия оня знаменитъ четирежгълникъ отъ крѣпости, който въпрѣки етнографическитѣ промѣни и нововъведения въ военното изкуство не е изгубилъ нито косъмъ отъ значението си.

Богатството на българина се състояло отъ плѣнници — роби, които продавалъ, отъ плячка, оржжия и главно коне. Коня е билъ едничкото мѣрило на богатството у българитѣ когато се скитали оттатъкъ Дунава. Коне давали зестра на дъщеритѣ си и съ тѣхъ плащали данъка на своя ханъ. Арабина Ибнъ-Даста пише за волжскитѣ българи: „Данъка на своя царъ тѣ плащатъ съ коне и други нѣща. Отъ всѣкиго който се жени царя взима за себе си по единъ конь за ѣздяние“. Не ще съмнѣние, че тоя обичай е останалъ отъ врѣмето когато българитѣ не сѫ биле още раздѣлени и е сѫществувалъ и у дунавскитѣ българи, поне на първо врѣме.

* * *

Когато българитѣ се прѣселили на югъ отъ Дунава, тѣ заварили тамъ славянитѣ; цѣлия Балкански полуостровъ току-рѣчи билъ заетъ отъ послѣднитѣ. Българитѣ покорили, или по-добрѣ, обединили седемтѣ славянски плѣмена, които обитавали въ Мизия и турили началото на българската държава. Нѣмаме никакви свѣдѣния относително положението, което българитѣ заели спрямо заваренитѣ славяни, но не е трудно да се отгадае това.

Южнитѣ славяни се отличавали по своята войнственность; тѣ отнели отъ източното римско царство почти всичкитѣ балкански

провинции сѫ оржжие въ ржка. Ала при нашествията славянитѣ сѫ образували единъ съюзъ отъ плѣмена, който се разпадалъ щомъ като цѣлта на войната е постигната и плѣменатa настанени въ новозавладѣнитѣ провинции. Идея за държавно устройство не е имало; всѣко плѣме живѣло самостоятелно съ свойственното на славянитѣ демократично устройство. Земята у славянитѣ била раздѣлена по общини, въ които отъ земята се ползували общо всичкитѣ членове. На чело на общината стоялъ избрания старѣйшина или кметъ; нѣколко общини обравували жупа, на чело на която стоялъ жупана. По-горѣ отъ жупанитѣ е стоялъ княза, но е твърдѣ съмнително дали у всички славянски плѣмена е сѫществувалъ тоя институтъ. Византийскитѣ лѣтописци, като говорятъ за славянскитѣ прѣдводители, наричатъ ги съ общото название „архонти“, подъ което еднакво се разбира и жупанъ и князъ.

Когато византийцитѣ се завзели отново да си повърнатъ завладѣнитѣ отъ славянитѣ провинции, тѣ трѣбвало да отстѫпятъ отъ древнеримския редъ за владѣнието на земята и да приематъ новия въведенъ отъ славянитѣ редъ, който императоритѣ иконоборци санкционирали въ своитѣ закони. Вмѣсто прѣдишнитѣ замлевладѣлци и крѣпостни роби прието било славянското общинско владѣние на земята.

Но ако Византия е оставила и признала на славянитѣ тѣхнитѣ общини, то българитѣ трѣбва да сѫ дали нѣщо повече за да ги привлекатъ на своя страна, защото инакъ нѣможемъ да си прѣдставимъ това, че славянитѣ не оказватъ никакво съпротивление на българитѣ и всички плѣмена съ изключение на сърбитѣ, порано или по-кѫсно се присъединяватъ къмъ тѣхъ и воюватъ противъ общия врагъ — Византия. На славянитѣ било оставено тѣхното плѣменно устройство и тѣ, боейки се отъ ненавистния имъ византийски бюрократизмъ, охотно признали надъ себе си върховната власть на българския ханъ (князъ). Така щото твърдѣнието на нѣкои, че славянското население е било просто поробено е съвсѣмъ невѣрно.

Като се настанили на югъ отъ Дунава българитѣ избрали за столица Прѣславъ, а пъкъ Силистра направили държавна крѣпость [1]); по тоя начинъ съсрѣдоточили силитѣ си на двата най-важни върха на четиримгълника. Славянското плѣме, сѣверци и други нѣкои, биле размѣстени, за да отворятъ мѣсто на българитѣ. Навѣрно това е било единчката щета, която сѫ прѣтърпѣли славянитѣ.

[1]) Иречекъ.

Отъ сега нататъкъ българската войска се състояла отъ два елемента: българи и славяни. Лѣтописцитѣ, като описватъ походитѣ на първитѣ български владѣтели, всѣкога казватъ, че тѣ тръгнали съ войска отъ българи и славяни. Набора на славянскитѣ войски е съотвѣтствувалъ на общественния имъ строй, т. е., всѣка община е давала споредъ нуждата извѣстно число войници, които, водени отъ кмета, се събирали подъ общата команда на жупанитѣ. Тѣзи послѣднитѣ сѫ славянскитѣ архонти, за които пишатъ византийскитѣ лѣтописци.

Славянитѣ не сѫ биле новаци въ военното изкуство. Още прѣди идването на българитѣ тѣ си спечелили славата на добри войници. Византийскитѣ лѣтописци, като говорятъ за тѣхнитѣ нашествия, казватъ, че тѣ се научили да воюватъ по-добрѣ и отъ самитѣ римляни [1]). И наистина славянитѣ не само побѣждаватъ източно-римскитѣ войски, но обсаждатъ и първостепенната крѣпость Солунъ, па даже и Цариградъ, при това обсадата се води съ всичкитѣ видове машини [2]) и по правилата на военното изкуство. Славянитѣ сѫ постѫпвали като наемници и на римска (византийска) служба; много отъ тѣхъ сѫ се отличили като добри полководци и сѫ достигали до най-високитѣ длъжности въ Цариградъ.

Българитѣ на първо врѣме запазили своя прѣдишенъ коненъ обществънъ строй и военна организация, за която нѣмаме никакви свѣдѣния. Тѣ си останали прѣдишнитѣ войници, пазели крѣпоститѣ, границата или завладѣнитѣ провинции и най-послѣ тѣ биле оная постоянна войска въ рѫцѣтѣ на княза, готова всѣка минута да тръгне кѫдѣто бойната тръба я зове. Тя била най-сигурната гаранция за цѣлостьта на държавата. Българитѣ не се били прѣдали още на земледѣлие, поминъкътъ имъ билъ военния грабежъ, до нѣкѫдѣ търговия и възнаграждението което получавали отъ държавата. Часть отъ данъка, който се получавалъ отъ византия и нѣкой подчинени народи, се е раздавалъ на тѣхъ [3]).

И така въ българската войска естественно се добила оная необходима хармония между двата главни рода оръжие по онова врѣме — пѣхота и кавалерия, която мѫчно се привива въ едноплѣменни държави: южнитѣ славяни се славили като добри пѣхотници, а за кавалерийскитѣ достойнства на българитѣ нѣма нужда да се говори. И двата рода войски имали свои началници,

---

[1]) Соколовъ.
[2]) Житието на Св. Димитрий Солунски.
[3]) Проф. Златарски лек. въ висшето училище.

добрѣ запознати съ бита и душата на своитѣ войници и тѣхни управители още въ мирно врѣме. Двѣтѣ войски се събирали въ военно врѣме подъ общата команда на великия князъ (ханътъ) или неговия замѣстникъ и бранили общото отечество.

Тоя редъ, обаче, не траялъ дълго врѣме. Държавата расла съ новозавладѣни провинции и нуждата отъ по-голѣма войска постоянно се увеличавала. Малочисленнитѣ българи, които постоянно гинели въ непрѣкжснатитѣ войни, биле вече недостатъчни, а пакъ славянското опълчение не е могло на всѣкждѣ да придружава българитѣ, на които войнственнитѣ наклонности не знаяли прѣдѣли. Освѣнъ това промѣнилъ се и бита на населението: отъ една страна у славянитѣ се развила частната землена собственность, отъ друга и самитѣ българи, като се настанили на постоянни жилища и вкусили отъ благоустроения животъ, прѣвърнали се въ землевладѣлци. И еднитѣ и другитѣ незабѣлѣзано се приближавали едни къмъ други и се сливали. Въ законитѣ, които споредъ Свида, Крумъ въвелъ въ цѣлата държава, се вижда подвеждането на двата елемента подъ общъ знаменателъ. Но щомъ се развила земленатa собственность, прѣдишния начинъ за събиране войска изчезва; длъженъ билъ да служи само тоя който ималъ земя.

Коня у българитѣ изгубилъ първоначалното си прѣимственно значение, като прѣдназначенъ изключително за война. Той прѣстаналъ да бжде най-важната отраслъ въ домашното богатство; земята, сградитѣ и робитѣ го изтикали на заденъ планъ и го направили работно животно. Отъ друга страна пакъ конницата добивала все по-голѣмо и по-голѣмо значение. За да се запази прѣдишната бойна готовность въведени биле нови наредби. У арабина Аль-Масуди [1]) намираме едно драгоцѣнно извѣстие, което ето какъ прѣдава тая нова мѣрка: „Конетѣ употрѣблявани на война пасатъ постоянно свободно по ливадитѣ и никой не ѣзди на тѣхъ освѣнъ въ врѣме на война; и ако намѣрятъ човѣкъ който възсѣда въ мирно врѣме военен конь, то го убиватъ“. Отъ тука се разбира, че всѣки българинъ е билъ длъженъ да прѣдстави най-малко единъ конь, който да отговаря на военнитѣ условия и слѣдъ като бжде удобренъ и навѣрно бѣлѣзанъ, пускалъ се свободно да пасе може би въ нарочно опрѣдѣлени пасбища. Употрѣблението на такъвъ конь въ мирно врѣме се запрѣщавало подъ страхъ на смъртно наказание. Тоя начинъ за носяние служ-

[1]) Аль-Масуди е писалъ около 900 год., когато българитѣ биле християни, но той ги описва като язичници; явно е че той е черпилъ отъ по-древенъ източникъ.

бата въ войската, която била постоянно подъ ржка, на княза билъ приемливъ и за славянитѣ, като близъкъ до тѣхния битъ.

Въ страшнитѣ нашествия на византийцитѣ и голѣмитѣ завоевания на западъ и югъ при Крума се явила потрѣбность отъ грамадни армии. Споредъ лѣтописцитѣ Крумъ събиралъ войска „въ цѣлата Славиния“; той даже далъ достѫпъ въ войската на покоренитѣ отъ него авари. Не ще съмнѣние, че тогава се отворило за славянитѣ най-широко поприще въ войската; двѣтѣ нации окончателно се изравнили по военната организация. Подиръ Крума вече нѣма българска и славянска войска, лѣтописцитѣ говорятъ само за българска, което показва че не сѫществувало никаква разлика. Военната организация въ България тръгнала по сѫщия пѫть, по който вървяли всичкитѣ народи въ Европа; тя се явява въ пълния си обликъ слѣдъ приеманието на християнството.

* * *

За да си уяснимъ до нѣкѫдѣ организацията на българската войска въ тая епоха, трѣбва да видимъ каква е била организацията на византийскитѣ войски, защото българитѣ още при Бориса ввели римскитѣ (византийскитѣ) закони въ България. Па освѣнъ това България се увеличавала постоянно съ византийски области, въ които тѣ само замѣнявали византийскитѣ гарнизони и чиновници съ български безъ да измѣняватъ особенно стария редъ.

Споредъ законитѣ на Теодосия II (408—450) всѣки землевладѣлецъ е билъ длъженъ да извади извѣстно число войници, споредъ пространството и качеството на земята му; дребнитѣ землевладѣлци се събирали по нѣколко заедно, за да извадятъ единъ войникъ. Но тѣзи закони не задължавали самия землевладѣлецъ да служи; той е можалъ да наеме другъ да служи вмѣсто него. Така щото византийската войска повече е имала колоритъ на наемна. Но успоредно съ тая организация въ Византия се развили и така нарѣченитѣ военни заселници. За запазване границата отъ варварски нахлувания тѣ организирали застрашенитѣ области въ военни провинции и поселявали въ тѣхъ люде, които срѣщу дадената имъ земя се задължавали да пазятъ областьта и да се явятъ подъ знамето, когато бѫдатъ повикани. По-послѣ тая организация се разпространила по нѣкѫдѣ и на вѫтрѣ въ държавата; така, още прѣди идването на Аспаруха, слѣдъ една междуособица между българскитѣ плѣмена кутургури и утургури, часть отъ послѣднитѣ се поселили въ Тракия на подобни условия. Най-послѣ тая организация подъ натиска на българитѣ се разпространила

по цѣлия Балкански полуостровъ и при Императора Лъва III Исаврийски (717—741) добила окончателната си форма. Създадени биле слѣдующитѣ военни области или теми: 1) Тракийска; 2) Стримонска — по горното течение на Струма; 3) Солунска — покрай Бѣло-море; 4) Македонска — часть отъ Македония, Тесалия и Елада, и 5) Пелепонезска [1]). На чело на темата стоялъ Стратега, който командуваль войскитѣ и управлявалъ темата. Нему биле подчинени турмархитѣ и пр., които управлявали помалкитѣ подраздѣления на темата и командували войскитѣ въ тѣхъ. Въ темата имало и особенъ чиновникъ протонотарий, който чрѣзъ нему подчинени чиновници събиралъ данъцитѣ. Въ административно отношение той билъ подчиненъ на стратега, а въ финансово право на императора.

Подобна организация виждаме и у България слѣдъ приеманието на християнството. Земитѣ въ това врѣме се дѣлили на царски, бащински, общински и черковни. Царскитѣ земи се състояли отъ свободнитѣ незаети земи и царскитѣ владѣния. Бащинскитѣ земи сж биле наслѣдственни на боляритѣ или властелитѣ и войницитѣ (велики и мали). Миклошичъ изкарва думата баща (бащина) отъ туранско произхождение, а Новаковичъ явно показва, че тя е минала отъ българитѣ у сърбитѣ, защото се запазила въ старославянска (старобългарска) форма и се срѣша прѣимуществено въ сръбскитѣ области, които сж били подъ българска власть [2]). Пакъ и думата баща е твърдѣ употрѣбителна у насъ въ смисъль на домовладика; бащиния е понятие за наслѣдственно владѣние и до днесъ. Споредъ законника на Душана въ Сърбия, бащиницитѣ биле свободни отъ всички държавни работи и отъ нѣкои данъци, като се задължавали да ходятъ на война по закона. Сжщото трѣбва да е било и въ България. Общински земи сж биле земитѣ на тия общини, които запазили още старото славянско владѣние на земята; въ планинскитѣ мѣста тоя строй даже прѣживялъ първото българско царство и се срѣща подъ византийското владичество [3]).

Бащиницитѣ и общинитѣ съставлявали свободното население въ държавата; останалата по-голѣма часть е била въ единъ видъ крѣпостно робство, т. е. тѣ макаръ и да имали собственна земя, нѣмали право да се прѣселватъ отъ едно мѣсто на друго, длъжни биле да работятъ тлъка въ полза на царя или болярина, въ чието владѣнияе сж живѣли, носили тяжестьта на данъка и пр.

---

[1]) Соколовъ, изъ Др. Ист. Бол.
[2]) Стара сръбска войска.
[3]) Усаѣнски. Образув. втор. болг. царства, стр. 45.

Въ законитѣ на царь Константинъ Великий и Юстиниана, които не само сѫ прѣведени, но и побългарени, както казватъ ученитѣ въ врѣмето на Бориса и Симеона, е казано, че когато прѣдстои война „всѣки князь, и войвода, и боляръ да дойде съ войската си при царя, кѫдѣто и да бѫде той“.... Отъ това ясно се вижда, че всѣки землевладѣлецъ (бащѣникъ, боляринъ, властелинъ и пр.) трѣбвало да се яви самъ лично съ отрядъ отъ неговитѣ хора, т. е. той е билъ длъженъ да извади споредъ богатствата му извѣстно число въоржжени люди.

Освѣнъ това, свободнитѣ общини и плѣмена вадяли отряди, които подъ командата на кметоветѣ или жупанитѣ отивали при воеводата. Така щото и въ България военната тегоба е падала върху землевладѣлцитѣ (бащеницитѣ), както въ Византия, съ тая разлика, че тука нѣмало замѣнявание съ наемникъ, а всѣки билъ длъженъ самъ лично да се яви.

Въпросъ е сега отъ гдѣ набирали боляритѣ своитѣ отряди?

Трѣбва да се допусне, че боляритѣ или сѫ имали въ своитѣ земи бащиници, които срѣщу задължението да носятъ службата сѫ били свободни отъ ангария (тлъка) спрямо болярина, или пъкъ ги набирали отъ подчиненото тѣмъ крѣпостно население. Послѣдното, обаче, противурѣчи на тогавашното понятие за военната служба, защото даже робъ, когато съ увѣщанието на господаря си постѫпвалъ на служба, получавалъ свобода: „Рабъ в'войнство вчиняемь совѣщаниемъ своего господина свободъ бываетъ“ [1]).

Освѣнъ тоя начинъ за носяние службата въ България, у византийскитѣ лѣтописци срѣщаме и другъ единъ. Кагато Самуилъ прѣвзелъ Лариса (986 год.), той позволилъ на гражданитѣ да си вематъ имуществото, прѣселилъ ги въ България и всички способни да носятъ оржжие биле „вписани въ кадритѣ на българската войска“. Вписани въ войската по тогавашнитѣ византийски понятия значило, да се даде нѣкому участъкъ земя, отъ който да се ползува до като носи службата. За тѣхъ сѫ водили особенни списъци, като сѫ слѣдили да не би да се прѣвърне дадения участъкъ въ наслѣдственно владѣние. Вижда се, че въ България е сѫществувалъ вече обичай, царя да дава отъ държавнитѣ земи да се ползуватъ ония, които се задължавали да служатъ. Въ тоя видъ служба трѣбва да се търси и началото на така нарѣчения войниклъкъ или войникъ — канунъ, който просѫществувалъ дори и подъ турското владичество.

---

[1]) Кормчая — законъ градский.

Военна администрация.

На чело на държавата е стоялъ великия ханъ или по славянски великия отъ Бога князъ. Тая титла при Симеона била замѣнена съ титлата царъ. Царя макаръ и даималъ силна монархическа власть, но тя била ограничена отъ съвѣта на великитѣ боляри. Когато слѣдъ паданието на Телеца се възкачилъ на прѣстола Сабинъ и поискалъ да сключи миръ съ Византия, той билъ изобличенъ въ съвѣта на великитѣ боляри, които му викали: „чрѣзъ тебе България ще бѫде поробена отъ ромеитѣ“. Наслѣдството на прѣстола, споредъ Иоанъ екзархъ български, се прѣдавало отъ баща на синъ и то на най-стария; когато родътъ се прѣкъсвалъ, боляритѣ избирали ханъ (царъ) изъ между себе си.

Неразривно съ царското достоинство е била свързана длъжностьта Кавканъ[1]) — канцлеръ, пръвъ министръ и пръвъ полководецъ; той носилъ и титлата „първий конюхъ“[2]). До колко тая длъжность е била присѫща на царското достоинство се вижда отъ това, че въ всичкитѣ несполучливи възстания противъ Византия се срѣща по единъ полководецъ съ титла кавканъ; даже прѣди да се избере царъ единъ се провъзгласявалъ за кавканъ.

Не е ясно положението, което сѫ заемали така нарѣченитѣ „Таркани“. Самъ наслѣдника на прѣстола носилъ титлата булиастарканъ. Срѣщатъ се още Калу-тарканъ и Олгу-тарканъ. Споредъ професора Златарски титлата тарканъ се срѣща въ всичкитѣ турски народи и означава войскосъбиратель; тя се е давала на болѣри за голѣми заслуги и била придружена съ голѣми привилегии. Длъжностьта съ кояго била свързана тая титла въ България е съотвѣтствувала на византийската магистръ. Но въ административно отношение, да ли тарканитѣ сѫ биле намѣстници въ областитѣ или нѣщо подобно още не е разяснено.

Изобщо административното дѣление на първото българско царство съвсѣмъ не е изслѣдвано. Извѣстно е, че България се е дѣлила на области. Противъ Бориса възстанали болѣритѣ отъ десетьтѣ комитети, т. е. области, но да ли тѣ сѫ биле всичкитѣ, не е извѣстно. Изглежда, обаче, че дѣлението на България на епархии е съвпадало съ дѣлението на области; това се доказва отъ факта, че когато Борисъ повѣрилъ въ духовно отношение на Св. Климента областьта Кутмичевица, тоя я отдѣлилъ отъ областьта Котокия и прѣдалъ управлението ѝ на Довета, т. е.

---

[1]) Златарски, Сб. Нар. Ум., томъ XV.
[2]) Съотвѣтствува на французската титла марешалъ.

въздигналъ я въ отдѣлна провинция. Така щото трѣбва да се обърнемъ къмъ единственния по-сигуренъ източникъ — законъ судний людьмъ, написванието на който ученитѣ отнасятъ на българскитѣ царе Бориса и Симеона. Административнитѣ длъжности въ него сѫ досущъ еднакви съ тия въ Кормчаята, та ние ще се обърнемъ къмъ послѣднята за разяснение. Въ нея прѣди всичко намираме подтвърждение, че областитѣ и епархиитѣ се съвпадали: „Епархъ и князь емуже повѣлено будетъ епаршество правити единаче (аще) князу умершу приставники даяти могутъ. Воеводи вся приставники даютъ, но токмо единимъ сущимъ отъ градовъ ихъ или отъ сущихъ подъ ними сѣлъ“ [1]). Отъ тоя цитатъ, както и отъ „законъ судний людьмъ“ издаденъ отъ професора Данаиловъ, ясно се вижда, че областитѣ се управлявали отъ князе, които макаръ и да биле отъ висшата аристокрация, но не сѫ биле наслѣдственни владѣтели, а само царски намѣстници. „Комита“ Дистра или Дристра, когото срѣщаме въ житието на Тивериополскитѣ мѫченици и на Симеоновия пограниченъ стълбъ е билъ тъкмо такъвъ князъ въ Брегалнишката область. Самуилъ и братята му, които гърцитѣ наричатъ комитопули, въ древне-славянскитѣ хроники се наричатъ „синове едино князе българскаго“ [2]). Та и отъ законъ судний, както и отъ кормчаята изобщо се вижда, че думата князъ е прѣводъ на Стратегъ, Дукъ. Князетѣ сѫ управлявали областьта въ всѣко отношение и командували войскитѣ, които изваждала тя. Изглежда, че областьта се е дѣлила на войводства, жупи и общини. Войводитѣ и жупанитѣ по отношение управляемитѣ отъ тѣхъ окржзи и околии сѫ имали права каквито и княза. Понеже набора на войскитѣ е билъ чисто земски (териториленъ), то можемъ да начертаемъ слѣдующата приблизителна скица на военната ерархия, която е била въ сѫщото врѣме и гражданска: 1) царь, 2) кавканъ, 3) тарканъ (ако тая дума не значи на турано-български князъ), 4) князъ — съотвѣтствува на дивизионенъ генералъ, 5) воевода — нѣщо като бригаденъ генералъ, 6) жупанъ, на едно мѣсто въ кормчаята вмѣсто жупани е

---

[1]) Печатната Кормчая — законъ градский. Макаръ и да не е доказано, че законъ градский е отъ старобългарско произхождение, но понеже законъ судний е компиляция отъ него, а пъкъ административнитѣ длъжности и въ двата закона сѫ едни и сѫщи, то се обръщаме къмъ първия за пояснение.

[2]) Въ житието и на граничния стълбъ думата комитъ изглежда да е прѣводъ на думата князъ; навѣрно, това е останало отъ врѣмето, когато князетѣ сѫ биле прѣдставители на плѣменната община и се наричали у гърцитѣ комити. Това се подтвърждава до нѣгдѣ и отъ еднаквата сѫдба на тия думи въ нашия языкъ кметъ (къметъ) и кнезъ (въ Видинско). Въ законъ судний, обаче, къмета е отъ по-долнитѣ офицерски чинове (вижъ раздѣлението на плячката).

писано полководци; съотвѣтствува на полкови командиръ или подобрѣ на нѣщо срѣдньо между полкови и дружиненъ командиръ, 7) кметъ — съотвѣтствува на ротенъ командиръ. Срѣщатъ се още чиноветѣ стотникъ и десетникъ. По количество, обаче, тогавашнитѣ области не сж могли да вадятъ повече войници отъ сегашния миренъ съставъ на дивизионнитѣ области; това е било слѣдствие на самата организация и малонаселенностьта.

При Самуила и Петра България се е дѣлила споредъ грамотитѣ на Василия Българоубиеца, на 24 епархии и, слѣдователно, на толкова области.

Въ § 75-и отъ Съвѣтитѣ и Разкази на единъ византийски болѣринъ, писани въ XI-и вѣкъ, като говори, че Дѣлянъ завладѣлъ града Димитриада въ Елада и го повѣрилъ на Литивоя Дяволита, казва: „на български язикъ стратегъ се казва челникъ“. Отъ неговитѣ думи, както и отъ употрѣблението на самата дума челникъ (началникъ) се вижда, че той говори за началникъ на крѣпость (градоначалникъ, комендантъ), когото византийцитѣ така сжщо наричали стратегъ.

Военни нрави, обичаи и дисциплина.

Българската държава до покръстването се е заключавала въ строго опрѣдѣлени граници, въ които е царувала свобода и волность; всѣко плѣме и община живѣли по своитѣ традиции и обичаи. Наистина ние срѣщаме и дѣление на войводства, но войводитѣ главно началствували войскитѣ отъ областьта и събирали данъка безъ особенно да се бъркатъ въ живота на жупитѣ и общинитѣ. При Крума вече ние виждаме закони общи за цѣлата държава, но тѣ засягатъ главно правосждието безъ да закачатъ администрацията.

Но успоредно съ тая волность Аспаруховата орда е донесла една желѣзна военна уредба — циментъ на славянския конгломератъ, която е толкова по-интересна, че се явява самобитна, не се срѣща у никой други европейски народъ. Това, което ни поражава при изучването на военния битъ у старитѣ българи, е военната дисциплина, която по строгостьта на наказанията едва ли има съперница въ историята. За най-малкитѣ прѣстжпления наказанието е било смърть.

Нека да захванемъ отъ границата, като най-добрата изразителка на старобългарската държава. Отъ свѣдѣнията които имаме по тоя въпросъ, може да се заключи, че по недостжпностьта

си подиръ китайската стѣна е слѣдвала българската граница. Аль-Масуди пише: „България е обкржжена съ ограда въ която се намиратъ отвори подобни на дървени прозорци; тая ограда е подобна на стѣната при канала [1]). Че е имало подобенъ насипъ свидѣтелствува така нарѣчения Крумовъ валъ въ Тракия. Изобщо българитѣ обрѫщали голѣмо внимание на границата; когато пратенницитѣ на Омуртага се явили при франкския императоръ Людовикъ да искатъ точно опрѣдѣление на границата, послѣдния билъ много зачуденъ отъ това желание на българитѣ. Като не получилъ опрѣдѣленъ отговоръ, Омуртагъ отворилъ война и прѣвзелъ сѣверна Хърватия.

Най-добрѣ се вижда какъ се пазила границата отъ 25-ий въпросъ до папата: „По нашия обичай, у насъ всѣкога стои стража на границата на нашата земя и ако робъ или свободенъ човѣкъ прѣбѣгне прѣзъ чертата на границата, стражата на часътъ се прѣдава на смърть. Какъ вие мислите върху това, питатъ българитѣ?“ Отъ тоя въпросъ се вижда, че границата се прѣдназначавала, колкото за прѣдпазване отъ външно нахлуване, толкова и да държи въ подчинение населението на държавата. Въ България е имало масса роби плѣнени въ войнитѣ и най-сигурната гаранция за запазването имъ отъ побѣгъ е било доброто пазяние на границата. Освѣнъ това всѣки свободенъ българинъ (така ще наричаме отъ сега нататъкъ българскитѣ поданници: славяни и сѫщински българи) е билъ въ сѫщото врѣме и войникъ и отъ това гледище на него се е гледало като на бѣглецъ, ако напустне отечеството си, и подлежалъ на наказание. Това ясно се вижда отъ въпроса до папата (подъ сѫщия № 25): „Какъ трѣбва да се сѫди свободния човѣкъ, който напустне отечеството си и бѫде уловенъ?“ При сключването миръ съ Византия, българитѣ поставяли условия да си прѣдаватъ взаимно бѣжанцитѣ макаръ тѣ и да сѫ зломишленници противъ властьта (Тервелъ, Крумъ [2]). Това трѣбва да е сѫществувало и въ първитѣ години на християнството, защото въ първото писмо до Симеона, патриарха Николай Мистикъ проси милость за единъ български бѣглецъ, който въпрѣки съ вѣкове освѣтеното право на черквата да дава убѣжище на прѣслѣдванитѣ, билъ измъкнатъ безцеремонно изъ черквата Св. София въ Цариградъ, отъ изпратената за него българска стража.

---

[1]) Анастасиевата стѣна.

[2]) Баласчевъ, Бълг. Госп. Тервелъ. Тоя обичай може би да е билъ общъ у конните азиятски народи, Атилъ е поставялъ подобни условия на източната римска империя.

Ние вече казахме, че наказанията у старитѣ българи биле крайно строги или по-добрѣ жестоки. За държавна измѣна разсичали на двѣ виновния; така наказалъ Телериґъ онии, които шпионствували въ полза на Византия. За бунтъ противъ държавата убивали виновнитѣ и изстрѣбявали семѣйствата имъ; така постжпилъ Борисъ съ възстаналитѣ противъ него болѣри.

Говорихме по-рано, че оня който употрѣбява въ мирно врѣме военень конь се наказва съ смърть. Въ 22-и и 23-и въпроси до папата пакъ питатъ: „Какво да правимъ съ тѣзи, които прѣдъ боя се обърнатъ въ бѣгство и съ онии, които, като бжде заповѣдано да отидатъ въ походъ, не послушатъ“? Тѣмъ се е падало по-тежко наказание; навѣрно тѣ се прѣдавали на жестока смърть и имъ се конфискувалъ имота, както е било подиръ приеманието на християнството.

Голѣмо внимание се е обръщало на добрата стъкменность и бойна готовность у войника. За тая цѣль великия князъ не се задоволявалъ съ надзора на началницитѣ, но възлагалъ на особенни инспектори да правятъ прѣгледи на войската. Ето що намираме по това въ 35-и въпросъ до папата: „У насъ е обичай прѣди боя нашия господарь да изпраща мжжъ съ изпитана вѣрность и благоразумие да прѣгледа оржжието, конетѣ и всичко нужно за боя и ако у нѣкого се окаже нѣщо въ лошъ редъ, то се наказва съ смърть“. . . .

Българитѣ, както всичкитѣ народи по онова врѣме, биле суевѣрни. Имало дни, въ които не тръгвали въ походъ, а за боя наблюдавали извѣстни дни и часове. Прѣди боя пъкъ правяли заклинания, прѣдсказания, устройвали игри и пѣли пѣсни [1]).

Падналитѣ въ боя високо се почитали у старитѣ българи. Обичая, да се прѣнасятъ тѣлата на падналитѣ сжществувалъ у тѣхъ; така въ 6-я въпросъ до папата тѣ питатъ: „Падналитѣ въ боя може ли, ако родителитѣ имъ пожелаятъ, да бждатъ прѣнесени за погребение въ отечеството си.

„До сега вървѣйки на война, ние носяхме за знаме конска опашка, какво знаме да носимъ сега“? — питатъ българитѣ. — „Какво друго освѣнъ кръсть“, отговаря папата. Подобно знаме отъ конска опашка сж имали почти всичкитѣ азиатски конни народи; у турцитѣ и татаритѣ то се е наричало бунчукъ. Бунчузитѣ въ руската кавалерия отчасти и въ нашата сж остатъкъ отъ тия знамена. Космитѣ отъ конска опашка сж биле всѣкога любимо

[1]) 35-и въпросъ до папата.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

украшение у кавалериститѣ, тѣ и днесъ сж най-хубавото украшение на шлемоветѣ въ Европа; та и старитѣ българи не сж искали да се лишатъ отъ това украшение, на горния край на знамето тѣ пакъ си оставили конската опашка. Подобни знамена сж носили и така нарѣченитѣ войници въ турско врѣме [1]).

* * *

Видна доходна статия у старобългарския войникъ по онова врѣме е било военния грабежъ. Когато нѣкоя область или градъ се прѣвземалъ, той споредъ тогавашнитѣ обичаи се прѣдавалъ на разграбване. Но и тука имало редъ: всичката плячка се трупала прѣдъ войводата и се дѣлила между войницитѣ, споредъ установения обичай. Богатитѣ византийски градове биле голѣма съблазнь за българитѣ въ това отношение; българската плячка била пословична по онова врѣме [2]).

Ние казахме по-рано, че съ данъка и подаръцитѣ, които получавали отъ Византия и други нѣкои подвластни плѣмена. българскитѣ велики князе награждавали своитѣ войници. Единъ подобенъ примѣръ сж ни оставили византийскитѣ лѣтописци. Когато Тревелъ възкачилъ на прѣстола свалениия императоръ Юстинияна Ринотметъ, то подъ стѣнитѣ на Цариградъ той раздалъ на войницитѣ си полученото отъ Византия възнаграждение — пари и копринени ткани. При това за мѣрка му служили щита, камшика и копието [3]). Той турялъ щитове съ изпъкналото на долѣ, напълвалъ ги съ пари на височина колкото бичатъ му, послѣ заграбвалъ съ дѣсната ржка злато, съ лѣвата срѣбро и раздавалъ по тоя начинъ на войницитѣ си цѣли сѣндъци пари. Забивалъ копието си въ земята, натрупвалъ отъ двѣтѣ му страни до горѣ копринени ткани и ги раздавалъ.

У най-старитѣ българи въ замѣна на слаборазвитиия религиозенъ култъ се създалъ особенъ воененъ култъ, всички тѣхни обичаи и традиции носятъ войнственъ характеръ. Да се убие другарь, било по-тежко прѣстжпление отъ обикновенно убийство [4]). До клѣтва прибѣгвали рѣдко и я произнасяли особенно тържествено; клѣли се въ сабля, която туряли помежду двѣтѣ страни, които произнасяли клѣтвата. Въ най-старитѣ врѣмена тоя обрядъ билъ придруженъ съ принасяние жертви отъ кучета, навѣрно за

[1]) Занетовъ, Бълг. насел. въ ср. вѣкове.
[2]) Иречекъ.
[3]) Участието на щита, камшика и копието може да се обясни като мѣрка за равномѣрно разпрѣдѣление между дружинитѣ.
[4]) 27-я въпросъ до папата.

свидѣтели въ задгробния животъ. Въ въпроситѣ до папата не се поменава за разсичание куче на двѣ части — вижда се, че тоя обичай да е билъ вече изоставенъ. При свързването на миръ съ Византия, българитѣ се клѣли по християнски, а византийцитѣ по български. Българитѣ язичници не сж нарушили нито единъ миръ, скрѣпенъ съ клѣтва. У българитѣ била въ употрѣбление и честната дума: Боянъ се осмѣлилъ да се яви въ Цариградъ на честна дума само; Крумъ така сжщо се явилъ на свиждание съ Лъвъ Арменинъ, като далъ и взелъ честна дума, която, обаче, му излѣзла твърдѣ скжпа. Ако българитѣ така сж вървали на дадената отъ други честна дума, не ще съмнѣние, че у тѣхъ самитѣ тя свято се е пазила.

Клеветника и лъжеца споредъ Крумовитѣ закони се наказватъ съ смъртъ.

Най-голѣмо унижение за противника се смѣтало да се взематъ отъ него жени; при тежкитѣ условия които Крумъ прѣдложилъ на византийцитѣ за да сключи миръ има едно съ което иска отбрани моми. Условието пакъ съ което иска да си забие копието въ златнитѣ врата е единъ чисто витезски обичай.

Българитѣ сж обръщали внимание и на чистоплътностьта. Омиването е било особенъ обрядъ, както у мухамеданитѣ; Крумъ извършилъ тоя обрядъ на брѣга на морето подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Изглежда, че и банята е била въ голѣмо употрѣбление, така въ 6-я въпросъ до папата тѣ питатъ: „иматъ ли право гърцитѣ, като казватъ, че въ срѣда и петъкъ не трѣбва да се жпимъ въ баня“?

Въ мирно врѣме старобългарския войникъ прѣкарвалъ безгрижно и весело. Робитѣ работяли за него, а той се прѣдавалъ на ловъ, военни игри и пирове [1]). Особенно страстно се прѣдавали на ловътъ. Въ договорнитѣ подаръци, които князетѣ размѣнявали съ чуждитѣ владѣтели, на първо мѣсто стоятъ соколи и кучета за ловъ. Борисъ получилъ отъ синоветѣ на сръбския князъ Мунтимира слѣдующитѣ подаръци: 2 роба, чифтъ соколи, чифтъ кучета и 90 кожи, което българитѣ смѣтатъ за знакъ на договоръ, казва Константинъ Багрянородний.

При такива условия и спорта трѣбва да е билъ силно развитъ. Желанието на Крума да си забие копието въ златнитѣ врата

---

[1]) Въпроситѣ до папата. Любопитенъ е въ това отношение надписа отъ Маламира прѣписанъ въ Шуменъ въ 1831 год. Ето какъ го чѣте Златарски: „Великия ханъ-Маламиръ, князъ отъ Бога. Неговия старъ болярин Исвулъ Кавканъ направи тоя водопроводъ и го подари на княза. И князътъ даде на българитѣ много пжти да ядатъ и пиятъ, а на боляритѣ и вагаинитѣ даде голѣми подаръци. Нека Богъ да го удостои да прѣживѣе сто години заедно съ Кавкана Исвула.

показва, че тоя спортъ — забиване копие, е сѫществувалъ. Слѣдния разказъ пакъ показва, че и едноборството е било силно развито:

У нѣкого си Антигона въ Цариградъ имало голѣмъ пиръ; поканени биле и българскитѣ пратеници, които случайно се намирали въ столицата. Тѣ се хвалили съ силата на едного отъ слугитѣ си, като казвали, че до тогава никой не е могалъ да го надвие въ едноборство. Византийцитѣ прѣдложили на Василия Македонеца, който по-сетнѣ стана императоръ, да си изпита силитѣ. Василий надвилъ българина и тоя подвигъ билъ първия, съ който бѫджщия императоръ обърналъ вниманието на всички и даже на самия императоръ и си пробилъ пѫть въ придворната служба.

Но тоя безгриженъ и разкошенъ животъ макаръ и да изнѣжвалъ старитѣ българи, обаче, древнитѣ традиции отъ походния животъ дълго врѣме живѣли между народа. Единъ прѣкрасенъ примѣръ въ това отношение ни дава идиличния обичай на тържественнитѣ обѣди въ княжеския дворецъ. Въ 42-я въпросъ болѣритѣ питатъ папата: „когато нашия господаръ по обичая сѣди на кресло и яде на маса, никой не сѣда съ него, даже и жена му; ние сѣдаме на страна на сѣдла (in sellis) и ядемъ на пода. Какво да правимъ сега“? Тоя устарѣлъ вече обичай се е виждалъ унизителенъ за боляритѣ, та гледали да се отърватъ отъ него; но той имъ е напомнялъ лагерния животъ и че най-почетното кресло на кавалериста е походното сѣдло.

* * *

Християнството извършило голѣмъ прѣвратъ въ България; ние, обаче, ще се коснемъ само до влиянието което е то указало на военния битъ. Прѣди всичко въ срѣднитѣ вѣкове християнитѣ си служили съ християнството както сега си служатъ европейцитѣ съ цивилизацията, т. е., омекотяватъ нравитѣ, проповѣдватъ свобода, братство и равенство, разрушаватъ естественния битъ у варваритѣ и най-послѣ ги завладѣватъ. За римлянитѣ и тѣхнитѣ потомци византийцитѣ дълго врѣме християнството е било най-доброто оржжие противъ варваритѣ; братството во Христѣ е прѣвръщало послѣднитѣ въ покорни римски раби. Епископъ Улфила, като покръстилъ Готитѣ, рѣшилъ да прѣведе библията на готски языкъ; но за да не възбужда войственнитѣ готски наклонности, не прѣвелъ книгата на царетѣ въ която се описватъ войнитѣ на юдеитѣ. Когато хунитѣ се появили, той даже успѣлъ да убѣди покръстената часть отъ храбрия готски народъ да напусне отече-

ството си и при най-унизителни условия да се посели въ прѣдѣлитѣ на римската държава.

По сѫщия начинъ се е дѣйствувало и въ България. Отговоритѣ дадени на българитѣ отъ папата, писмата на патриарха Николай Мистика и Романа до Симеона най-ясно показватъ това. Българската черква дълго врѣме поддържала принципа на братството во Христѣ и гледала на всѣко кръвопролитие между християнитѣ като на второ грѣхопадание, безъ да се запитва кои сѫ причинителитѣ му. У най-знаменититѣ български писатели, които така щедро се поддържали отъ Симеона, срѣщаме похвала за Симеоновото великолѣпие, любознателность, покровителство на литературата; той се нарича втори Птоломей, но нигдѣ нѣма да намѣритѣ нито дума за неговата военна дѣятелность, за неговитѣ голѣми побѣди и грамадни завоевания. Черквата е гледала съ лошо око на неговитѣ войни, макаръ тѣ да сѫ прѣдизвикани отъ духовнитѣ отци на християнитѣ — византийцитѣ.

Заедно съ християнството нахлуло въ България и византийското коварство и развратъ. Българитѣ вече не се кълнатъ въ сабля, а произнасятъ страшни клѣтви надъ кръста и евангелието, но пазатъ тия клѣтви толкова колкото и тѣхнитѣ учители византийцитѣ. Забѣлѣжително е вѣроломството на Симеона, а пакъ неговитѣ пълководци постѫпватъ крайно перфидно при завладѣването на Сърбия; само по тоя начинъ и съ такива византийски срѣдства България е могла да се бори съ Византия, която имала голѣмо влияние чрѣзъ черквата. До като византийската черква поощрявала военнитѣ подвиги и причислявала храбритѣ къмъ ликътъ на свѣтцитѣ, нашата черква брои само единъ свѣтия войникъ — Св. Михаилъ Воинъ.

Най-много почитанитѣ гръцки свѣтии сѫ войницитѣ — Св. Георги и Димитри; първия се нарича побѣдоносецъ, а на втория въ чудесата му се приписватъ седемъ избавления на гр. Солунъ отъ българитѣ и му се приписватъ убийството на двама страшни български царе [1]). Впослѣдствие, обаче, когато черквата се национализирала напълно, тя промѣнила политиката си. Истинскитѣ духовни отци се притекли на помощь на държавата. Св. Иванъ Рилски въ писмото си до Царь Петра пише: „Но и ти царю, царю който носишъ корона на главата си, не трѣбва да се привързвашъ о богатството, а всичкото си богатство да употрѣбля-

[1]) Гавраилъ — Радомиръ и Калоянъ. Житието на Св. Димитрия въ Рилския Патерикъ.

вашъ за оржжие и за войската си (нъ въ оржжия и вое то истъщавати), а не за свои удоволствия [1]).

Християнството създало и нова кариера. Часть отъ болярството промѣнило меча на кръсть, обличало расото и добило не по-малка слава на литературното поле.

Въведенъ билъ и византийския раскошъ; вмѣсто прѣдишнитѣ походни традиции, царя и боляритѣ се окржжили съ великолѣпие и биле съпровождани отъ свита; даже духовнитѣ лица се величаяли съ „яздящими по ними [2]).

Такова било на кратко влиянието на християнството. Боляритѣ отъ „десеттѣ войводства“, които биле обожатели на древнитѣ традиции, добри войници, но късогледи политици, прѣдвиждали упадъка на нравитѣ и затова възтанали противъ приеманието на християнството и викали на Бориса: „ти ни давашъ лошъ законъ“.

* * *

Съ приеманието на християнството биле приети и римскитѣ (византийскитѣ) закони, но тѣ не само биле прѣвеждани но биле и приспособявани къмъ живота на българитѣ. Прѣдишната строгость на наказанията оставила отпечатъкъ и въ тѣхъ. Много малко свѣдѣния, обаче, сж ни останали отъ законитѣ на старитѣ български царе. Единчкия паметникъ въ това отношение е Кормчаята, написванието на която нѣкои отнасятъ къмъ врѣмето на Бориса и Симеона и даже отъ самия Св. Методий, а особенно „законъ судний людьмъ“, въ който сж се запазили и много българизми.

Но прѣди да се спрѣмъ върху тѣзи закони приети отъ византийцитѣ заедно съ християнството трѣбва да се каже, че тѣ не сж извършили сериозенъ прѣвратъ въ военнитѣ наредби на България. Двѣтѣ съсѣдни държави, бидѣйки цѣли вѣкове въ война помежду си, постоянно влияли една на друга; побѣдения бързалъ да усвои тѣзи наредби на побѣдителя които му давали прѣдимство. Отъ друга страна и християнството много по-рано захванало да пуща корени въ България и да упражнява своето влияние. Така щото въ военно отношение тѣзи закони сж биле санкция на това което е било подготвенно отъ по-рано, още повече, че тѣ сж създанени въ Византия подъ натиска на българитѣ. При това ученитѣ казватъ, че тѣ не сж слѣпо копирани, а приспособени къмъ българския животъ.

---

[1]) Нѣкои твърдятъ, че тоя съвѣтъ нарочно е вмѣтнатъ въ житието отъ Патриархъ Евтимий, за да посъвѣтва царь Иванъ Шишмана; и въ тоя случай заслугата на черквата е сжщата.

[2]) Презвитеръ Козма: О церковномъ чину слово.

Новата вѣра е искала отъ войника прѣди всичко вѣра и упование въ Бога. Третята статия отъ „Законъ Судный“ казва: „когато нѣкой излиза на бой съ неприятеля, трѣбва да се пази отъ всички дяволски (неприязнени) думи и дѣла, да има мисъльта си у Бога, да прави молитви и да се съвѣтва на боя; защото помощь се дава отъ Бога на съвѣтливитѣ сърдца, защото не е побѣдата на боя въ прѣмногото сила, но въ крѣпость отъ Бога, който дава побѣдата“ [1]). Въ ст. 21 отъ сѫщия законъ е казано: „който отъ войницитѣ се хване, че е отхвърлилъ нашата християнска вѣра, като се върне въ своята земя или градъ, да се прѣдаде на черковата“, т. е. той и имотитѣ му ставали собственность на черквата.

Сѫщия законъ [2]) е ограничавалъ и непокорностьта на боляритѣ, които при слабитѣ царе се домогвали да достигнатъ положението на западно-европейскитѣ феодали. Закона казва: „всѣки боляринъ или властелинъ, които не дойде съ своята войска съ царя на война да се лиши люто (т. е. жестоко) отъ живота и имѣнията му да бѫдатъ цареви (т. е. конфискувалъ му се имота въ полза на държавното съкровище). А пъкъ за неизпълнение разпорежданията на царя се прѣдвиждало обикновенно смъртно наказание: „ако би било царево повеление и той би го прѣнебрегналъ да се лиши отъ живота“.

Въ Кормчаята — законъ градский, въ отдѣлъ „О казнехъ“, се прѣдвиждатъ слѣдующитѣ наказания за прѣстѫпления въ врѣме на война:

1) „Раздражая на брань ратныя или прѣдавая противнымъ своя, главы усѣченіемъ мучится“, т. е. този който прѣдизвиква раздори между войницитѣ или пакъ прѣдава на противника своитѣ, което всѣкога е слѣдствие на раздоритѣ, се наказва съ смърть чрѣзъ отсичание на главата му.

2) „Иже отъ своихъ вои къ ратнымъ бѣгающе, яко ратныя лѣть есть, убивати безъ бѣдно“, т. е. който напуща своята часть и бѣга въ тѣзи войски които воюватъ се убива безъ бѣдно (!). Тая статия е ограничавала своеволието на ония буйни елементи, които не сѫ могли да се удържатъ прѣдъ искушението да натрупатъ слава и плячка въ боеветѣ, та сѫ бѣгали отъ отрядитѣ, на които е била отрѣдена служба по крѣпоститѣ въ тилътъ на армията, за да вематъ участие въ войната [3]).

---

[1]) Прѣвода е заетъ отъ критиката на Бобчева.

[2]) Другъ прѣписъ отъ който се е ползувалъ Новаковичъ въ съчинението Стара Србска војска.

[3]) Впрочемъ съмнително е дали вѣрно е прѣведена отъ насъ тая статия, защото въ слѣдующата думата „ратнымъ“ е употрѣбена въ смисъль на противникъ, а пакъ

3) „Иже къ ратнымъ своею волею отъ насъ приходяще и наши совѣти возвѣщающе имъ, на вѣсилицѣхъ повѣщаются или сожегаеми бываютъ“, т. е., който по своя воля отиде при неприятеля и му обади нашитѣ разпореждания наказва се съ смъртъ чрѣзъ обѣсване или живо изгаряне. Отъ тука се вижда, че и тогава както и днесъ най-позорното наказание е било бѣсилката.

4) „Ратныи иже отъ насъ книмъ сами приходяще мечемъ мучится“, т. е. който доброволно прѣмине на страната на неприятеля наказва се съ смърть чрѣзъ мечъ.

Ст. 24 отъ законъ судний прѣдвижда слѣдующитѣ наказания за кражба въ врѣме на война: който открадне оржжие — да се бие, който открадне конь — да се продаде.

Ст. 19 отъ сжщия законъ дава право на плѣнения войникъ, който е откупенъ отъ нѣкого, да се откупи отъ послѣдния на сжща цѣна, която е платена за него, или да се отработи, като се смѣта заплатата му за година три стълези (жълтици).

Ние вече казахме, че по онова врѣме войната е била твърдѣ доходна за войника; въ щастливитѣ войни службата е била даже най-износния занаятъ. Освѣнъ богатствата, които се ограбвали отъ завладѣнитѣ области, но и плѣнницитѣ тогава просто се обръщали въ роби и раздѣляли между войницитѣ. Това е било общо и законно право на побѣдителитѣ, ето какъ го узаконява кормчаята: „Бранныи бо законъ рабамъ повѣлеваетъ бити побѣжденымъ на рати и работати побѣдившимъ и емшимъ ихъ“.

Често, обаче, побѣдителитѣ не се ограничавали само съ плѣненитѣ войници, но закарвали въ плѣнъ и всичкото мирно население. Особенно се отличавали въ това отношение българскитѣ царе. По нѣкога тѣзи плѣнници достигали до грамадни цифри. Симеонъ плѣнилъ въ първата война съ византийцитѣ 120,000, а неговитѣ пълководци закарали въ плѣнъ, споредъ Константина Багрянородний, всичкото сръбско население, до послѣдния човѣкъ. Макаръ тѣзи плѣнници и да не биле сжщински роби, но оставени безъ парче хлѣбъ тѣмъ не оставало нищо друго освѣнъ да обработватъ земята на войницитѣ и боляритѣ. При такива условия плячката по онова врѣме се явява като най-важния стимулъ въ войната.

Но ако плячката е развивала любовь къмъ службата и подвигитѣ, тя е могла да бжде и причина на голѣми раздори съ печални послѣдствия, както за дисциплината, така и за изхода на войната. Това е прѣдизвикало повечко вниманието на законо-

---

ако се даде въ тая статия сжщото тълкувание, тогава пакъ четвъртата статия е съвсѣмъ излишна.

дателя върху ползуването отъ плячката. Прѣди всичко войника макаръ и да е билъ подъ властьта на баща си или въ задруга съ братята си, но това което е спечелилъ той въ врѣме на война оставало негова лична собственность: .... „И свое убо есть имъ имѣние, елико же особно отъ своя хитрости, или отъ воинства“ .... или на друго мѣсто: .... „Сеже есть отъ путешествования, рекше отъ войническаго пути пребивающа своя особна“ [1]). . .

Най-послѣ ст. 3 отъ законъ судний прѣдвижда начина по който става раздѣлението на военната плячка така: „Шестата часть се дължи да вземе князътъ, а всичко останало да вематъ всички люде. Малъкъ и голѣмъ да дѣлятъ по равно. А на жупанитѣ стига княжева часть, а другата добивка е дѣлъ на людетѣ“, т. е. всичката плячка се събирала прѣдъ княза или войводата и се раздѣляла на шесть дѣла. Една шеста вземалъ княза или войводата, друга шеста вземали жупанитѣ, а останалитѣ четири шести се раздѣляли между всички останали люде, малъкъ и голѣмъ по равно. При това въ закона не сѫ забравени и тѣзи които въ врѣме на боя сѫ пазили станътъ (лагера); въ сѫщата статия е казано „И да се подѣли на части: за намѣрилитѣ се на боя да се даде часть и за останалитѣ на стана да се даде“.

Сѫщата статия за поощрение храбритѣ прѣдвижда особенно възнаграждение: „Ако ли се намѣратъ нѣкои, които да се осмѣлятъ, било кметове или прости люде, да извършатъ подвизи или храбрость, то който князъ или войвода въ това врѣме се случи тамъ, да му даде отъ речения княжевъ дѣлъ каквото е добро“. . . .

Но ако между отдѣлнитѣ военни части е сѫществувала такава силна материялна свързка, то е сѫществувала така сѫщо и материялна отговорность. Така, ако писаря или старѣйшината въ частьта дадатъ по показанията на войницитѣ грамота на нѣкоя жена че мъжътъ ѝ е убитъ и ако впослѣдствие той се окаже живъ, то тая часть се глобявала съ 10 литри злато: „Тіи воинства обнажени будутъ и десеть литръ злата за казнь дати, принуждени будутъ онемъ же солгаша яко умрѣ“.

Носия и въоръжение.

До насъ не сѫ достигнали никакви извѣстия за носията на старитѣ българи, когато се скитали оттатъкъ Дунава. Въ найстария български паметникъ — списъка на първитѣ български князе се поменава само, че българитѣ оттатъкъ Дунава биле

[1]) Кормчая, Законъ Градский.

„остраженами главами“, отъ което се разбира, че тѣ напуснали обичая да си стрижатъ главитѣ отъ самъ Дунава. Но по-послѣ ще видимъ, че тѣ отново приели тоя обичай.

Въ договоритѣ, които българитѣ сключвали съ побѣденитѣ народи тѣ вземали като данъкъ между другото ткани, дрѣхи и кожи; така, въ договора между Тервеля и Теодосия (716 год.), между другото византийцитѣ трѣбвало да даватъ одѣжди и червени кожи на цѣна 30 литри злато. Сѫщия князъ Тервелъ раздавалъ на войницитѣ си полученитѣ отъ Юстиниянъ Ринотметъ копринени ткани. За самия кроежъ на облѣклото нѣмаме никакви извѣстия.

Споредъ Свида Крумъ замѣнилъ старото национално облѣкло съ аварското. Споредъ нѣкои учени той направилъ това за да изтрие външната разлика между българитѣ и славянитѣ [1]). Кратка бѣлѣжка за това облѣкло намираме у Ибраимъ Алъ-Якуби; той видѣлъ пратенницитѣ на българския царь при германския царь Отона въ Марзбргъ (?) и описва облѣклото имъ така: „Тѣ иматъ тѣсни дрѣхи и се опасватъ съ дълги пояси, украсени съ златни и сребърни копчета“. Лиутпрандъ, който като посланникъ на германския императоръ билъ поставенъ въ Цариградъ по-долѣ отъ българскитѣ пратенници, описва послѣднитѣ съ умраза, че тѣ биле опасани съ мѣдни вериги (навѣрно златнитѣ и сребърни копчета у Алъ-Якуби), и че биле остригани по унгарски [2]), т. е. главата подбръсната и на върха оставенъ скалпъ (перчимъ). Навѣрно тоя начинъ на стрижение е въведенъ отново заедно съ аварското облѣкло. Отъ 66-я въпросъ до папата узнаваме, че на главата си носили чалми (ligatura lintea), а на краката си надѣвали ботуши на които биле прикрѣпени шпори [3]). Въ взаимнитѣ подарки които българскитѣ царе си правили съ иностраннитѣ владѣтели видно мѣсто заемали скѫпоцѣннитѣ кожи [4]), отъ което се разбира, че кожуха и подплатенитѣ дрѣхи сѫ биле въ употрѣбление. Женитѣ носили панталони, както и мѫжетѣ до покръстването [5]).

Отъ скѫпоцѣннитѣ платове, които старитѣ българи постоянно искали отъ византийцитѣ, се вижда, че тѣ се обличали блѣскаво. При това тѣ се украшавали съ гердани и гривни, които навѣрно сѫ замѣствали днешнитѣ ордени и се давали като награда отъ царя. Иоанъ екзархъ български, като описва удивлението на странника, който би видѣлъ вѣликолѣпието на Симеоновия па-

[1]) Професора Златарски.
[2]) Зато отъ лекциитѣ на професоръ Златарски.
[3]) Записки византийскаго Боярина — превзиманието на града Сервия.
[4]) Константинъ Багрянородний.
[5]) Въпрос. до папата.

латъ, казва още: „Нъ ащє сѫ прилоучитъ емоу и цьсаря видѣти, сѣдяща въ сраще бъісеромъ покыданѣ, гривна цѣтавѫ на выи носяща и обрѫчи на рѫкѣ, поясомъ вълъръ-митомъ поясана и мьчь злать при бедрѣ висѫщь“ и отъ двѣтѣ страни сѣднали боляритѣ въ златни гердани и пояси и гривни, и ако нѣкой го попита когато се върне въ своята земя и рѣче, що видѣ тамъ? той ще каже: незная какъ да разкажа това, съ своитѣ си очи само бихте могле да се очудитѣ на красотата.

* * *

Още въ най-старитѣ врѣмена българитѣ биле въоружени съ копие, сабля и лѫкъ. Копиеносцитѣ сѫ образували главнитѣ сили на войската. Копието е орѫжие извѣстно отъ най-старитѣ врѣмена и до сега; въ епохата на първото българско царство то е било дълго 3—4 метра, по-послѣ то достигнало до 5 метра. Въ западна Европа то става орѫжие на благороднитѣ едва подиръ XI вѣкъ; у българитѣ напротивъ то е на почитъ отъ първитѣ врѣмена още. Князетѣ сами биле въорѫжени съ това орѫжие (Тервелъ, Крумъ). Легкитѣ конници биле въорѫжени съ лѫкове, тѣ обикновенно прѣдшествували другитѣ войски.

Освѣнъ копието или лѫкътъ, всѣки войникъ билъ въорѫженъ съ орѫжие за сѣчение. Иоанъ екзархъ български въ своята философия ни е оставилъ слѣдующата драгоцѣнна бѣлѣжка за разнитѣ видове отъ това орѫжие: „Якоже мечь, мечиць, брѣдунъ, сабля, кордъ, ножъ: вся бо сия имена единъ прѣдѣлъ приемлетъ, рекше желѣза обоюдникъ, еже есть желѣзо обоюдо наострѣно“ [1]).

Миклошичъ изкарва думата сабля отъ туранско произхождение, пакъ е прието изобщо, че тя е азиятско орѫжие. Като се вземе прѣдъ видъ широкото разпространение на думата сабля у насъ, ще дойдемъ до заключение, че тя е донесена отъ туранскитѣ (аспаруховитѣ) българи и слѣдователно била е национално орѫжие.

Кордъ е била особенъ видъ сабля, но каква не се знае.

Мечътъ е римско орѫжие; българитѣ го заели отъ европейскитѣ народи. Той се различава отъ саблята по това, че билъ правъ и изостренъ отъ двѣтѣ страни. Отъ думитѣ на Иоанъ екзархъ се вижда, че и въ България, както и въ западна Европа, всѣки войникъ билъ въорѫженъ съ два вида мечове: голѣмъ, който висѣлъ при лѣвото бедро и малъкъ (мечицъ, кама), който носили навѣрно на пояса. Мечътъ е захваналъ да измѣства саблята, когато

[1]) Калайдовичъ, Иоанъ екзархъ български, стр. 82

силно се разпространило прѣдохранителното въоръжение, което прѣчило на сѣчението, та нападателя само съ мечъ е могалъ да бѫде въ останалитѣ тука-тамъ пролуки отъ бронята и шлема. Думата мечъ е извънредно много разпространена въ старо-българската литература, което показва силното разпространение на това оръжие. Съ него е била въоръжена прѣдимственно тежката кавалерия; то е било оръжие на благороднитѣ: Симеонъ е билъ въоръженъ съ „мьчь златъ при бедрѣ висѧщь“.

Миклошичъ прѣвежда думата бръдунъ съ латинската гладиусъ — особенъ видъ мечъ, направата на който не се знае положително каква е била. Навѣрно то е било оръжието, което въ нашитѣ народни пѣсни се нарича легкъ боздуганъ, т. е. дръжка съ острие подобна на паунова опашка.

И брадвата се употрѣбявала като оръжие. При прѣвземанието на единъ градъ въ Елада отъ Симеонвитѣ войски, петтима българи съ хитрость се промъкнали въ града и съ брадви, скрити подъ дрѣхитѣ имъ, и избили стражата на градскитѣ врата. Бойнитѣ брадви сѫ биле като сегашнитѣ употрѣблявани въ пионернитѣ войски; това оръжие било разпространено по цѣла Европа. Въ Франция то изчезнало отъ войската въ врѣмето на Людвикъ XIV.

Къмъ оръжията отъ онова врѣме трѣбва да отнесемъ и палицата или както се нарича въ народнитѣ пѣсни „тежъкъ буздуганъ или топузина“. Наистина оскѫднитѣ свѣдѣния, останали отъ епохата на първото българско царство не говорятъ нищо за него, но въ врѣмето на Алексий Комненъ (1081—1118 г.) то е било силно разпространено. То е било тѫпо оръжие; въ българската Манасиева лѣтописъ въ Ватикана, то е описано че се състои отъ дръжка съ метаническа топка на края, на която тукъ-тамѣ имало къси шипове. Съ него сѫ нанасяли силни удари по шлема или бронята, съ цѣль да зашамадятъ и свалятъ отъ сѣдлото тежко въоръжения всадникъ. Употрѣблението и начина на носянието на това оръжие се вижда отъ слѣдующата бѣлѣжка на Анна Комнечъ (стр. 41); „Куртикий, като хваналъ не меча, а закачената на неговото сѣдло палица, ударилъ съ нея Маноила по шлема и като го свалилъ отъ коня, довлякалъ го вързанъ при баща ми“.

* * *

Арабина Ибнъ Даста пише, че българитѣ иматъ набедренници и пълно въоръжение, подъ което трѣбва да се разбира: броня, шлемъ и щитъ. Главното прѣдохранително оръжие сѫ биле бронята и ризницата; и двѣтѣ тия думи сѫ познати добрѣ въ

нашия языкъ, което показва че тѣ сж биле въ употрѣбление у старитѣ българи. Но въ епохата на първото българско царство се е носила само първото.

Бронята (старобългарски брънiж, поклопе) както показва и самата дума е заета отъ римлянитѣ (brunia). Тя както у всички народи до XI вѣкъ, когато влѣзли въ употрѣбление плѣтенитѣ желѣзни ризници, се състояла отъ кожана дрѣха покрита съ желѣзни люспи или тенекия. Слѣдъ приеманието на християнството. броненосцитѣ или оклопницитѣ сж образували главнитѣ сили на българската войска; тѣ се набирали отъ боляритѣ (бащинницитѣ) и се смѣтали като отборни войски. Когато Симеонъ се явилъ съ многочисленна войска на свиждание съ Романа, всичкитѣ войници биле облѣчени въ желѣзни брони. Така сжщо въ схватката при сѣтена между Василия българоубиеца и Ив. Владислава, когато България изтощена била на края на пропастьта, гърцитѣ плѣнили 200 тежко въоржжени конници.

Шлема у старитѣ българи се е различавалъ по това, че отъ него се спущало едно продължение, което закривало врата, плѣщитѣ и дори раменетѣ.

Щита е билъ два вида: голѣмъ (славянски), който закривалъ правъ пѣхотинецъ и конишки щитъ, който закривалъ всадникъ отъ пояса нагорѣ. Той се правилъ отъ дърво, общито съ кожа и покрито съ желѣзни плочи или тенекия; отъ вжтрѣ ималъ една скоба, съ която се надѣвалъ на лѣвата рѫка въ боя и единъ ремъкъ, съ който се намѣталъ на рамото въ врѣме на походъ.

Орѫжието у древния българинъ е било главното сѣчиво, съ което е печелилъ живота си; съ него той трупалъ плячка, съ него завладѣвалъ земя и плѣнилъ роби. За това то било на голѣмъ почитъ, придавало му се особенъ блѣсъкъ и било украсявано съ драгоцѣнности.

Най-доброто мѣрило за силата и благосъстоянието на еднинъ народъ, всѣкога е била неговата войска. Стройна, дисциплинирана, добрѣ стъкмена войска, показва цвѣтущь народъ и здравъ държавенъ огранизмъ. Но това най-ясно се изразява въ въорѫжението на войската. Ние не можемъ да намѣримъ по-добро доказателство за това отъ първото българско царсто. Въ най-щастливитѣ врѣмена, когато България бѣ на върхътъ на своето могущество, златния вѣкъ на българската литература и слава, дѣйствително се е изразилъ въ златнитѣ орѫжия на побѣдоноснитѣ български войски. Ето какъ описватъ византийскитѣ лѣтописци българското орѫжие въ момента когато подъ стѣнитѣ на Цариградъ, прѣдъ краката на българския царь, византийския

просилъ смиренно миръ: „Симеонъ пристигналъ на чело на войскитѣ си, които бѣха построени въ редове: едни имаха златни щитове и копия, други сребърни, а нѣкои натъкмени съ други видъ оржжие, всичкитѣ облѣчени въ желѣзо. Ония отъ тѣхъ които заемаха срѣдата привѣтствуваха Симеона като царь на ромейски езикъ. Всичкитѣ членове на сената стояха на стѣнитѣ и отъ тамъ гледали на това зрѣлище“. . . . Така е била въоржжена войската на царя, койтоималъ смѣлостьта да казва: „гдѣто съмъ азъ, тамъ е и побѣдата“ [1]).

Оржжието по онова врѣме е било лична собственность на войника; при раздѣлата на братята то не влизало въ общото имѣние: „и взимати войно изрядно конь свой съ сѣдломъ и уздою и оружіе свое още воистинну притяжа и броня: прочая же вся раздѣлите има равною частію [2]).

Оржжието се обработвало въ България; въ Византия, а слѣдователно и въ България, било безусловно запрѣтено подъ страхъ на най-тежко наказание да се продава на иностранци не само оржжие, но даже и сурово желѣзо: „Никто же да не продаетъ варваромъ рекше иноязичникомъ устроена оружіе или не устроена или желѣза, понеже таковыи главною казнію мучится“.

Въ епохата на първото българско царство сж биле въ употрѣбление като обсадни машини пращата, самострѣла и тарана. Пращата се е различавала отъ обикновенната ржчна по своята голѣмина и машинни приспособления; тя е хвърляла голѣми камъне, съ които обстрѣлвали градоветѣ. Обсадния самострѣлъ (балиста) е билъ подобенъ на ржчния (арабалетъ) и туренъ на лафетъ. Той еималъ огроменъ лжкъ или само тетива; съ него хвърляли стрѣли противъ, които не е могло да устои никакво прѣдохранително въоржжение, а по нѣкога и запалителни вѣщества, камъни или металически ядра. Прислугата при машинитѣ се наричали прашници.

Таранитѣ сж биле стѣнобитни машини, съ които събаряли крѣпостнитѣ стѣни. Всичкитѣ тѣзи машини сж биле извѣстни на българитѣ още когато влизали въ състава на Хунскитѣ и Аварски орди. Още въ 582 год., когато южнитѣ славяни, подбутнати отъ Аварския ханъ или въ съюзъ съ него обсадили Солунъ, тѣ построили обсадни машини: желѣзни овчи глави (тарани) огромни каменомѣтници (пращи) и тъй нарѣченитѣ куританки, които, за да запазатъ отъ горѣщата смола, която пущали огъ стѣнитѣ, покривали съ кожитѣ на скоро убити бикове.

---

[1]) Кузнецовъ: Писмата на Магистра Лъва до Симеона.
[2]) Кормчая, законъ градский.

Българитѣ и по-кжсно не оставали назадъ въ това изкуство; учители имъ биле византийцитѣ и арабитѣ. При Крума единъ покръстенъ арабинъ механикъ, прѣбѣгналъ отъ византийцитѣ къмъ българитѣ и ги училъ какъ да си служатъ съ обсаднитѣ машини. Най-якитѣ тракийски градове паднали подъ ударитѣ на тия машини; но най-голѣмъ успѣхъ тѣ дали при прѣземанието на Месемврия, на 5-и ноември 812 г. Дѣйствието на машинитѣ бърже съборило стѣнитѣ на тоя толкова важенъ за Византя стратегически пунктъ и разпространило паника по цѣлата държава. Незнаемъ да ли е имало нѣкаква разлика между устройството на машинитѣ на които училъ арабина българитѣ и употрѣбляванитѣ тогава, но особенно любопитно и забавно е това, че нашия великъ патриотъ отецъ Паисий въ своята история пише, че Крумъ прѣвзелъ Месемврий „сосъ огань, спрече сосъ топови“. . . . Навѣрно огнемѣтателнитѣ машини на Крума, за употрѣблението на които нѣмало ни поменъ въ врѣмето на отца Паисия, сж изтълкувани у послѣдния като топове.

Въ 814 год., Крумъ, като ималъ за цѣль да прѣвземе Цариградъ, приготвилъ всевъзможни обсадни орждия: стѣнобитни, огнемѣтателни, каменомѣтни, всѣкакъвъ родъ подвижни кули, 5000 кола обковани съ желѣзо и 10000 бика за прѣвозването имъ [1]).

Самуилъ така сжщо се е ползувалъ отъ обсаднитѣ машини; новогръцкия историкъ Сата, къмъ неговото царуване отнася прѣвзиманието отъ българитѣ града Галаксиди на брѣгътъ на Лепантския заливъ. Българитѣ, като се рѣшили да прѣвзематъ града съ острото на саблята, обсадили го и съ помощьта на всичкитѣ видове машини и сатаната направили единъ голѣмъ проломъ и влѣзли въ града, лише хрониката на тоя градъ.

Сжщитѣ машини сж служили и за отбрана на крѣпоститѣ; освѣнъ това защитницитѣ се мжчили да запалятъ стѣнобитнитѣ машини на противника съ разни запалителни вѣщества, напримѣръ смола. Въ 986 год., българитѣ успѣли да изгорятъ обсаднитѣ машини на Василия Българоубиеца, когато обсаждалъ София.

Обучение.

За подобна систематична подготовка на войската, каквато сжществува сега, въ срѣднитѣ вѣкове не е могло и дума да става. Но за това пакъ тогава войнитѣ сж биле по-чести, та практиката е допълняла у началницитѣ и войницитѣ липсата на подготовка. Въ ония врѣмена боеветѣ всѣкога се захващали и свършвали

[1]) Гилфердингъ, ст. 41.

съ ржченъ бой, та личната храбрость и физическа сила сж имали много по-голѣма цѣна отъ колкото днесъ. Аспаруховитѣ българи сж биле постоянно въ походи; женитѣ и дѣцата образували ариергарда, така щото юношитѣ изучвали военното дѣло въ самата война. Даже при Крума женитѣ още съпровождали въ похода мжжетѣ си. По-послѣ организацията макаръ и да не е позволявала да става обучение въ сегашна смисъль, но понеже всѣки имотникъ е билъ и войникъ, при това войната била доходна, то тѣ продължавали да вематъ въ походитѣ синоветѣ си. Синътъ на Бориса Владимиръ е билъ плѣненъ отъ сърбитѣ [1]). Симеоновитѣ малолѣтни синове отишле отъ лагера на госте въ Цариградъ. Самуиловия синъ Гавраилъ — Радомиръ придружавалъ баща си въ всичкитѣ походи. Когато Симеонъ обсаждалъ Цариградъ една сутринь, когато българитѣ биле пръснати по грабежъ, началника на византийскитѣ войски Скатикъ направилъ излазъ проникналъ въ лагера на българитѣ и избиль оставенитѣ тамъ старци и дѣца, казватъ лѣтописцитѣ.

Относително дѣйствие съ оржжието не е имало нужда отъ обучение. Срѣдновѣковнитѣ държави и общества не сж се грижили за личната безопастность на гражданитѣ, както сега. Всѣки човѣкъ е билъ гарантиранъ отъ нападѣние само тогава, когато билъ въоржженъ и владѣялъ оржжието. Това естественно водило къмъ постоянни упражнения и състезания, които ставали по праздницитѣ и сбороветѣ, по тоя начинъ се е развило витезничеството (рицарството). Дѣцата още отъ малки се упражнявали да владѣятъ оржжието и да ѣздятъ коне; и днесъ даже стрѣлбата отъ лжкъ, хвърляние копие (джиритъ) и надпрѣпускание, макаръ и изуродвани, сж любими забавления у дѣцата и юношитѣ [2]).

Византийскитѣ лѣтописци често разказватъ за случаи отъ едноборство между юнаци които сж се извиквали отъ двѣтѣ непиятелски войски на бой. И дуела е билъ силно развитъ. Законъ судний людьмъ даже го допуща, когато обвинителя не може да прѣдстави законното количество свидѣтели, числото на които е било твърдѣ голѣмо. Нашитѣ народни пѣсни сж прѣпълнени съ разкази за тия борби и състезания между юнацитѣ пакъ и исторически извѣстия не липсватъ, но тѣ се отнасятъ до второто българско царство, та за това ние нѣма да говоримъ за тѣхъ.

При всичко това обичая да се дава военно възпитание на юношитѣ е сжществувалъ поне у великитѣ боляри: въ легендата

[1]) Борисъ е умрѣлъ въ 906 год., войната съ сърбитѣ била около 856—860 год., така щото Владимиръ е билъ малолѣтенъ още.

[2]) Любопитно е слѣдующето изражение въ кормчаята: „Аще на конное уристаніе или на позорища или на лови изыдетъ яко же се позоры дѣющи“.

на св. Ив. Владимиръ която е прѣведена отъ старо-български на гръцки, се говори, че Ив. Владимиръ, като внукъ на българския царь Симеонъ, билъ даденъ на единъ войвода да го обучи въ военното изкуство.

Но до колко сѫ биле скромни понятията за обучението на войскитѣ по онова врѣме се вижда отъ думитѣ на Анна Комненъ, че баща ѝ давалъ полезни съвѣти на неопитнитѣ войници: какъ да обтягатъ лѫка и пущатъ стрѣли, какъ да стѫписватъ коня и какъ да пущатъ юздата, какъ да слизатъ отъ конетѣ ако потрѣбва и всичко това вършилъ прѣзъ нощьта прѣди боя.

Изобщо, нашия народъ е билъ войнственъ. Царетѣ отъ първото царство никога не сѫ се нуждаяли отъ войници, тѣ всѣкога сѫ могле да събератъ толкова, колкото сѫ могле да въоружатъ и да поведатъ; никога тѣ не сѫ наемали чуждестранни войски, както сѫ правили други държави и царетѣ отъ второто българско царство.

Даже въ България е имало люде, които правили войната свой занаятъ и се наемали да служатъ въ инсстраннитѣ държави. Между тѣхъ личели даже хора отъ благородно произхождение.

Житието на св. Михаилъ Воинъ е единъ прѣкрасенъ памѣтникъ за тѣзи „вои волни“, както тѣ се наричали тогава. Ние ще процитираме тѣзи мѣста отъ житието, които досягатъ интересующитѣ ни наемници и говорятъ за уважението съ което се е ползувалъ тоя единственъ нашъ воененъ свѣтия: „Тъи святы божіи Михаилъ бѣша въ лѣта благочестиваго царѣ Михаила. ѿ града Потукы. Не некако ѿ нижніихъ нѫ въсечвстна и благовѣрна рода сыи и пръвѣе ѿ прьвородныихъ христиань. Дошед'же до возвраста двадесяте пятимъ лѣтомъ и по чину воинскомоу избрань при микюръ сыи надъ вои волныими“. . . .

По-нататъкъ описва какъ той съ отряда си, като билъ на служба у римлянитѣ (византийцитѣ), въ едно сражение съ арабитѣ, когато римлянитѣ отъ страхъ побѣгнали, той съ отряда си по божие вдъхновение се хвърлилъ върху неприятеля и избилъ голѣмо множество невѣрници.

Когато войнственния царь Калоянъ прѣвзелъ Потука, той прѣнесалъ съ всичкитѣ почести мощитѣ на св. Михаилъ Воинъ въ Търново. (И царствующоу Великому царю Калоііану приявшему Потука прѣнесе свѣтаго Михаила и пр. . .), гдѣто той билъ посрѣщнатъ съ голѣмо тържество отъ патриарха и отъ парода, туренъ билъ въ нова ракла и положенъ въ „вѣлицѣи и патриархіи црькве свѣтаго възнесения“.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА